

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Одеса
2016

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – к.політ.н., доц., доцент кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Арабаджієв Д. Ю. – д.політ. н., доц., професор кафедри соціальної роботи
(Запорізький національний технічний університет)

Аркадіуш Адамчик – проф. д-р габ. політології (Університет ім. Яна Кохановського в Келцах, РП);

Бабкіна О. М. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук (Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова)

Гедікова Н. П. - д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Горбатенко В.П. – д.політ.н., проф., заступник директора (Інститут держави і права НАН України імені В. М. Корецького)

Долженков О. О. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Залевські Єжи – проф. д-р габ. політології (Варшавський університет, РП)

Монолатій І. С. – д.політ.н., проф., професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Парух Вальдемар – проф. д-р габ. політології (Університет ім. Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, РП);

Романюк А. С. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політології (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Яковлев Д. В. – д.політ.н., проф., декан факультету правової політології та соціології
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Ярова Л. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського, протокол 10 від 28 квітня 2016 року.**

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Андрощук І.М.
Ультраправі політичні партії, їхнє походження, ідеологічне позиціонування та місце в партійній системі Чехії (1990–2015 рр.)..... 7

Васильєва І.А.
Значення анархізму як типу політичної свідомості в рамках синергетики..... 13

Мартиняк Ю.О.
Спатіалізація як базова характеристика простору політичного..... 16

Міщенко А.М.
Особливості інтерпретації моральної дилеми в політиці на прикладі концепції Майкла Оукшота..... 21

Пальшков К.Є.
Ліберальні вчення Людвіґа фон Мізеса та Мілтона Фрідмана як теоретичне підґрунтя реформування планової економіки..... 25

Панчак-Бялоблоцька Н.В.
Феномен урядів меншості в парламентських демократіях: історія дослідницького інтересу, підстави наукового виокремлення і сутність..... 29

Потерейко О.О.
Теоретико-методологічні підходи аналізу детериторіалізації у контексті віртуалізації держави..... 38

Сичик К.Б.
Нові виміри політичного у добу комунікаційного перенасичення..... 41

Стоцький В.В.
Плюралізм як індикатор демократичності соціально-політичних перетворень у суспільстві..... 47

Травлос Т.
Теоретико-методологічні підходи у дослідженні феномена політичного протесту..... 50

Угрин Л.Я.
Ідентичність як категорія аналізу сепаратизму: український контекст..... 55

Хлівнюк Т.П.
Основні визначення терміна «політичний активізм» у сучасному політичному дискурсі..... 60

Шафиев У.А.
Особенности развития современного электорального поведения..... 64

Швец С.Л.
Теоретико-концептуальні засади вивчення моделей міграційної політики..... 70

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Арабаджиев Д.Ю.
Спеціальні політологічні методи дослідження громадського моніторингу виборчого процесу..... 74

Бабарикіна Н.А.
Участь громад в самоврядуванні як необхідна умова процесу децентралізації..... 77

Вовк С.О.
Динаміка громадянських війн..... 80

Воробйова Г.Ю.
Особливості використання політичних метафор у тоталітарних та демократичних суспільствах..... 84

Ворчакова І.Є. Проблеми та перспективи розвитку лобізму як політичного інституту в Україні.....	88
Ємельянова Г.І. Аналіз діалогу та фасилітації в аспекті розвитку громадянських ініціатив.....	92
Згурська В.Л. Організаційна структура соціальних рухів: можливості та обмеження.....	96
Меженська О.В. Сучасний стан наукового дослідження проблеми державних переворотів.....	100
Мірчук І.С. Електоральний процес за змішаною системою (на прикладі виборів до Верховної Ради України від Волинської області у 1998, 2002, 2012 та 2014 рр.).....	104
Мірчук І.Л. Політична самоідентифікація молоді Східної та Західної України після Майдану (на матеріалах соціологічного дослідження).....	109
Naumkina S. The positive and negative consequences of the local self-government development in Ukraine in the context of European experience.....	114
Палазова Т.М. Елітарна демократія.....	118
Перегуда Є.В., Місержи С.Д. «Комунальна революція»: деякі параметри громадянської участі.....	122
Проноза І.І. Гібридна російсько-українська війна як загроза європейській безпеці.....	126
Ростецька С.І. Еволюція теорії ідентичності в суспільних науках.....	131
Сандул В.А. Місце та роль іміджевих технологій у процесі професійної політичної діяльності.....	136
Сарбаш К.О., Кисленко Р.В. Специфіка еволюції політико-режимних трансформацій посткомунізму.....	141
Тімашова В.М. Нова якість політичного класу в Україні.....	150
Ткачук Ю.В. Особливості стратегії інтеграції України до Європейського Союзу та правове регулювання міграційних процесів.....	155
Юсифзаде А.М. Особенности механизма выборов в Азербайджанской Республике.....	160
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ	
Аббасова З.М. «Арабская весна» и женский вопрос.....	165
Дмитрашко С.А. Специфіка формування та функціонування ідеології націонал-соціалізму.....	169
Крижантовский А.В., Каранфилова Е.В. Внутренняя обусловленность системного кризиса в Украине.....	174
Шедяков В.Е. Политическая рефлексия ценностно-смыслового пространства и осуществление геостратегической самоидентификации.....	178

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Байрамов И.М. Сепаратизм как крайнее проявление этнической идентичности.....	186
Балацька О.Б. Роль насилля у процесі суспільного розвитку в марксистській політичній теорії.....	194
Басняк Ю.А. Загрози та виклики сучасному трансатлантичному простору безпеки і «українське питання».....	199
Єремєєва І.А. Проблеми миротворчості ООН в умовах трансформації міжнародних безпекових інститутів.....	204
Звєдзова О.О. Де-факто держави Південного Кавказу як дестабілізаційний чинник регіональної системи міжнародних відносин.....	210
Маєвська О.М. Сучасні тенденції діяльності провідних «мозкових центрів» США.....	215
Маслов Ю.К. Позитивні і негативні наслідки трансформаційних перетворень в країнах Центральної і Східної Європи (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.).....	218
Ржевська Н.Ф. Роль глобалізації в транснаціоналізації політичної експертизи та прогнозування.....	223
Седляр Ю.О.,	
Стадніченко О.І. Зовнішньополітичний аналіз: предметне поле дослідження та етапи становлення.....	228
Скриль С.А. Політичні процеси в державах Центральної та Східної Європи в умовах європейської інтеграції.....	233
Худолій А.О. Регіональні та глобальні виклики в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.....	237
Черник П.П. Стратегічні прорахунки Російської Федерації в розв'язанні війни в Україні навесні 2014 року.....	242

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Рябінін Є.В. Механізми попередження етносепаратистських конфліктів.....	247
Семко В.Л. Інституціонально-політичні форми організації етнічних спільнот.....	252

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Андрощук І.М.

Ультраправі політичні партії, їхнє походження, ідеологічне позиціонування та місце в партійній системі Чехії (1990–2015 рр.)

У статті проаналізовано особливості ультраправих політичних партій в Чехії упродовж 1990–2015 рр. Розглянуто історію та етапи походження ультраправих партій в Чехії, окреслено параметри їхнього ідеологічного позиціонування, а також ідеологічні типи чеського правого екстремізму. Доведено, що піком популярності чеського правого екстремізму були 90-ті рр. XX ст. Також з'ясовано, що сьогоденні ультраправі партії в Чехії перебувають на маргінесі та не впливають на структурування партійної системи країни.

Ключові слова: партія, правий екстремізм, ультраправа партія, націоналізм, партійна система, Чехія.

В статье проанализированы особенности ультраправых политических партий в Чехии в течение 1990–2015 гг. Рассмотрены история и этапы происхождения ультраправых партий в Чехии, определены параметры их идеологического позиционирования, а также идеологические типы чешского правого экстремизма. Доказано, что пиком популярности чешского право-

го экстремизма были 90-е гг. XX в. Также выяснено, что сегодня ультраправые партии в Чехии находятся «на обочине» и не влияют на структурирование партийной системы страны.

Ключевые слова: партия, правый экстремизм, ультраправая партия, партийная система, национализм, Чехия.

The article is dedicated to analyzing the features of far-right political parties in the Czech Republic in 1990–2015. The author reviewed the history and origin of far-right parties in the Czech Republic, outlined the parameters of their ideological positioning and ideological types of the Czech right-wing extremism. The research has proven that the “peak” of popularity of the Czech right-wing extremism was the 90’s of XX century. Instead, the author traced that contemporary far-right parties in the Czech Republic are marginalized and do not effect on the structuring of the party system.

Key words: party, right extremism, far-right parties, nationalism, party system, the Czech Republic.

УДК 32.019.52 + 323.272 + 323.3.01 + 329.051 + 329.052 + 329.055 + 329.058

Андрощук І.М.,
викладач кафедри політології
Рівненського державного гуманітарного
університету

Ключовою ознакою й детермінантою міжпартійної конкуренції і політичної структуризації партій та партійної системи в Чехії є їхня соціально-економічна соціо-політична зумовленість, інкорпорована в дихотомії «ліві – праві». Однією зі сторін такої особливості політичної структуризації партій і партійної системи в Чехії, як свідчить історично-політичний досвід, є виділення партій ультраправого ідеологічного спрямування, або партій, які репрезентують сутність чеського правого екстремізму. Виокремлення партій окресленого ідеологічного спектру у Чехії доволі специфічно-зумовлене, адже вони, на відміну від аналогічних партій в інших країнах Центрально-Східної Європи, почали формуватися та ставати доволі популярними і навіть релевантними відразу після краху комуністичного режиму в 1989 р. та дезінтеграції Чехословаччини в 1992–1993 рр. І тільки згодом партії, які репрезентують правий екстремізм у Чехії, почали маргіналізуватись, повністю поступившись у правій частині ідеологічного спектру правоцентристським та правим полісилам. Але в інших країнах Центрально-Східної Європи, а найбільшою мірою в країнах Вишеградської групи (дещо менше це

стосується Словаччини), ультраправі партії почали формуватися в ході та за наслідками інтеграції країн регіону до Європейського Союзу, а також під час початку та подолання наслідків фінансово-економічної кризи наприкінці 2000-х – на початку 2010-х рр.

Про це зазначено в деяких публікаціях, які присвячені проблематиці партій ультраправого/право-екстремістського спрямування в Чехословаччині та Чехії й інших країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в розвідках А. Романюка та В. Литвина [1], Г. Альберта [2], М. Бастла, М. Мареша та Й. Смоліка [3; 11–19; 28], Я. Кілусека і Й. Смоліка [10], О. Цакла і р. Воллманна [4], А. Церкерової [5], Я. Харвата [6], М. Крейдла і К. Влахової [9], Я. Марсака [20], М. Мінкенберга [22], Л. Мусіла, Л. Рабусіка та П. Мареша [23], Й. Пернеса [25], Я. Ратая [26], М. Стрміски [30] тощо.

Окреслений вище висновок підтверджує і досвід формування/функціонування ультраправих партій у Чехії/Чехословаччині впродовж 1990–2015 рр. Найбільш успішними й свого часу (зокрема в 90-х роках XX ст.) релевантними були такі право-екстремістські партії, як «Рух за автономну демо-

кратію» – Партія для Моравії та Сілезії (HSD-SMS) й «Асоціація для Республіки» – Республіканська партія Чехословаччини (SPR-RSČ).

Перша функціонувала впродовж 1990–1996 рр. і в цей період була релевантною [24]. Крім того, у 1990–1992 рр. партія входила до складу коаліційного уряду П. Пітхарта, а в 1993 р. була спочатку перейменована в Рух за самоврядну демократію Моравії і Сілезії (HSDMS) [30], а згодом, 1994 р., – в Чехоморавську центристську партію (ČMSS). Не здобувши мандатів за результатами парламентських виборів 1996 р., партія припинила своє існування [25]. Але, будучи свого часу релевантною, вона описувалась як автономістська, федералістська, націоналістична (моравістська) та виступала з принципів самоврядної демократії [23].

Друга функціонувала впродовж 1989–2013 рр., але релевантною (та неурядовою) була лиш у 1992–1998 рр. Це націонал-консервативна, республіканська, антиемігрантська, ромофобська, антинімецька і євроскептична ультраправа партія, яка дотримувалась принципів австрійської школи економіки. Вона строго опонувала Європейському Союзу, НАТО і чинній чеській міграційній політиці. Політсила у своєму розвитку пройшла три етапи. Перший тривав від моменту формування партії в 1989 р., коли політсила називалась «Асоціацією для Республіки» – Республіканською партією Чехословаччини (SPR-RSČ) [18, с. 2], до 2001 р. і, як вказано вище, саме в цей час окреслювався найбільшими виборчими успіхами. Другий тривав з моменту переформатування політсили у 2001 р. в партію «Республіканці Мирослава Сладека» (RMS) до 2008 р., коли стара організація припинила діяльність, і окреслювався електоральною непопулярністю. Третій тривав від моменту відновлення старої назви партії SPR-RSČ 2008 р. (після об'єднання RMS з іншими республіканськими партіями) до 2013 р., коли політсилі судом (внаслідок ненадання нею формально обов'язкового щорічного фінансового звіту) було заборонено вести діяльність [5]. У той самий час, а точніше в 2010 р., від SPR-RSČ відокремилась Республіканська партія Богемії, Моравії і Сілезії (RSČMS), яка теж не спромоглась стати електорально впливовою та релевантною [3, с. 240].

Поряд з HSD-SMS і SPR-RSČ в 1990–2015 рр., іншими, однак зовсім не релевантними, ультраправими партіями в сучасній Чехії є чи раніше були такі політичні сили, як «Патріотичний фронт» (VF – з 1993 р.), «Національний альянс» (NA – 1998–2000 рр.), «Республіканська молодь» (RM – 1998–2002 рр.), Чеський соціал-демократичний рух (ČSDH – 1999–2002 рр.), Національна партія (NS – 2002–2011 рр.), Робітничка партія (DS – 2002–2010 рр.), Чеський рух за національну єдність (ČHNJ – з 2002 р.), Робітничка партія соціальної справедливості (DSSS – з 2004 р.), «Національна демокра-

тія» (ND – з 2005 р.), Республіканська партія Богемії, Моравії та Сілезії (RSČMS – з 2010 р.) тощо. Ще менш популярними і тривалими були/є такі чеські правоекстремістські партії та рухи, як Патріотична республіканська партія (VRS), Націонал-соціальний блок (NSB), Чеська націонал-соціалістична партія (ČSNS), «Права альтернатива» (PA), «Вільна молодь» (SM), «Національний опір» (NO), «Вільний опір» (SO), «Автономні націоналісти» (AN) тощо [4; 10; 11; 17; 19].

Загалом апелюючи до переважно історичних (90-ті рр. XX ст.) особливостей ідентифікаційного й ідеологічно-поляризаційного виміру політичної структуризації партій і партійної системи в Чехії крізь призму ультраправих політсил, розуміємо, що вони не зуміли стати стабільно-визначальним патерном партійної системи Чехії впродовж всього періоду після колапсу Чехословаччини. Як зазначено вище, ультраправі партії в Чехії релевантними були тільки в 90-х роках XX століття, а також умовно (більшою мірою йдеться не про ультраправі, а про праві політичні партії з елементами ідеологічних принципів правого екстремізму) в 2013–2015 рр. І це навіть попри той факт, що сучасний спектр ультраправих політичних партій і так званого правого екстремізму в Чехії почав формуватися відразу після краху комуністичного режиму в 1989 р., але має історичні традиції, які ґрунтуються на досвіді партійної та протопартійної системи, а також принципах націоналізму й аграрного республіканізму в період чеського розвитку в Австрійській та Австро-Угорській імперіях, а також в Чехословаччині у міжвоєнний період [16; 18, с. 2].

Відомо, що ультраправими в різний історичний період до 1989 р. були такі історичні чеські і чехословацькі політичні партії, як «Націонал-демократія» (ND, 1919 р.), Чехословацька національна демократія (ČSND, 1919 р.), Національна фашистська спільнота/Національна фашистська ліга (NOF, 1926 р.), «Прапор» (V, 1928 р.), «Національна єдність» чи «Національне об'єднання» (NS, 1934 р.), Партія національної єдності (SNJ, 1938 р.) (в дужках вказано роки їхнього формування), а також ціла низка радикальних партій національних меншин, особливо помітною серед яких була Судетська німецька партія (SdP) [16]. Але вони детермінувались вкрай незначною електоральною популярністю (за винятком SdP), а тому були на маргінесі партійної системи Чехословаччини. Тільки в 1938–1945 рр., в період окупації Чехословаччини нацистською Німеччиною, вплив, але неелекторальний, ультраправих сил в країні зріз, однак був різко-негативним і «кишеньковим» (адже Чехословаччина перебувала під протекторатом Німеччини). 1945–1989 рр. правий екстремізм як політичний феномен в Чехословаччині був різко скритикований та заборонений, а тому відобразився винятково у дисидентській формі.

Внаслідок і після колапсу комуністичного режиму в Чехословаччині у 1989 р. головними факторами, які детермінували відновлення, формування й ідеологічне позиціонування, але очікувані електоральні невдачі чеських ультраправих партій були, як зауважує М. Мареш, такі: 1) ідеологічна фрагментація, яка була зумовлена різноманітними інтерпретаціями наближення різних течій право-екстремістських ідей до чеських історичних традицій і сприйняття їхніх перспектив у майбутньому; 2) перманентні політично-електоральні неуспіхи ультраправих партій в Чехії (Чехословаччині) у 1918–1938 рр., а також їх цілковита дисфункціональність в 1945–1989 рр. Ці фактори ще наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. дали можливість спрогнозувати вкрай негативне сприйняття феномена правого екстремізму в Чехословаччині й Чехії і, як продемонстрував досвід та зауважено вище, небезпідставно [12, с. 283–284].

Проте, як вказано вище, впродовж 1990–1998 рр. ультраправі партії в Чехії були найбільше популярним та навіть релевантними, на підставі чого М. Мареш назвав цей період політичного розвитку Чехії «золотою ерою» правого екстремізму [12]. Мотивом успіху ультраправих сил була використана їх лідерами можливість інтеграції різних соціальних груп, зокрема: а) нових політиків, які значною мірою були ознайомлені з історичними моделями чеського і прикладами сучасного західноєвропейського правого екстремізму; б) активістів, котрі ще в докомуністичний період брали участь в ультраправих організаціях, або людей, які опирались на ідеї та принципи правого екстремізму в своїх сім'ях й оточенні; в) політичних вигнанців, які повернулись до Чехії, а особливо прихильників ідей американського ультрареспу-блканського консерватизму та антисемітизму; г) прихильників молодіжної расистської субкультури (скінхедів), які почали з'являтися в Чехословаччині в другій половині 80-х рр. ХХ ст. і були натхненні досвідом молоді країн Західної Європи; д) індивідів, які спершу з демократичним захопленням приєдналися до «магістральних» антикомуністичних революційних структур, однак вже невдовзі були розчаровані, що їхні амбіції та очікування не виправдались, а тому й спрямували свої можливості проти нового демократичного режиму; е) частини догматичних католиків, які були вкрай різко невдоволені становищем політичного католицизму в новому плюралістичному середовищі, негативно ставились до тенденцій і процесу секуляризації й декадентських проявів вестернізації, зокрема явищ проституції, порнографії, підйому ЛГБТ-руху тощо.

Також ультраправі політсили (зокрема HSD-SMS і SPR-RSČ) на початку – в середині 90-х рр. ХХ ст. були доволі популярними із огляду на те, що невдовзі після колапсу комуністичного режиму

вони, традиційно (особливо SPR-RSČ) не будучи включеними в урядові кабінети, почали піддавати різкій критиці новий демократичний режим за корупційну практику та нібито незадовільний спосіб боротьби з комуністичною спадщиною. Додаткову популярність SPR-RSČ дала їй дуже чітка і різка антимиграційна риторика, спрямована передусім проти в'єтнамців, які працювали в Чехії на основі договорів між комуністичними країнами, а також проти ромів [8, с. 213–214]. Все це аргументує те, що популярність ультраправих партій у Чехії на початку – в середині 90-х рр. ХХ ст. була наслідком яскраво відображеної та свідомої анти-системно-популістської й провокаційної позиції і політики. Але найпримітніше, що базовим електоратом екстремістських правих партій у Чехії в цей період були виборці саме правоцентристських і правих партій, які після колапсу комунізму стали найбільш популярними і релевантними, а тому піддавались систематичній критиці (внаслідок чого їхній електорат інколи значно «розсіювався»).

Але такої інтегративної можливості чеського правого екстремізму в подальшій (після 1998 р.) історії Чехії більше не прослідковано. Дуже значною мірою цьому посприяли виділені вище фактори, які детермінували формування, ідеологічне позиціонування й очікувані електоральні невдачі чеських ультраправих політсил. Примітно й інше, зокрема факт того, що названі вище фактори є визначальними не тільки в зрізі визначення причин невдач партій ультраправого спрямування, однак й у контексті сприйняття сутності правого екстремізму та його «коріння». Справа в тому, що ідеологічна спадщина чеського правого екстремізму тягнеться ще до періоду XV ст. і майже наскрізною лінією проходить крізь всю політичну історію Чехії. Проте вона є надмірно диференційованою і гетерогенною, що особливою мірою проявляється на підставі «поділу чехів» з приводу їхнього ставлення до нацистської спадщини, пангерманізму й арійства. Попри те, що чеські націоналісти нібито відмовляються схвалювати німецький нацизм і будь-які його панарійські прояви, вони не уніфіковані в своїй позиції з приводу того, до яких традицій повинна тяжіти чеська політична історія. Перша течія націоналістів (і не тільки сьогодні, а й історично), яку Я. Ратай [26, с. 176] називає інтегральною, апелює до боротьби гуситів проти хрестоносців у XV ст. і до спадщини чеського прогресивного національного відродження XIX ст. й чеського націонал-соціалізму першої половини ХХ ст., а саме тому й позиціонується як дуже нетолерантно-екстремістська. Друга течія націоналістів, яку йменують інтегрально-католицькою, спирається на консервативно-авторитарну традицію чеської історії [26, с. 177], однак у її екстремістській інтерпретації. Вкрай радикальним варіантом цієї течії є чеський фашизм, що дотримується ідей та принципів першої течії націоналізму.

Але менш радикальним є консервативний авторитаризм, який поєднується з ідеями й принципами інтегрального католицизму і догматичного універсализму, тому інкорпорований у релігійний ненаціоналістичний екстремізм. Третя ж течія націоналістів, яку йменують неонацистською, звикло опирається на спадщину нацизму та войовничості і дотримується ідей включення Чехії у новий німецький «четвертий рейх» та досягнення чехами рівних позицій з іншими панарійськими націями [12, с. 284].

Тому в концептуальному зрізі чеський ультраправий партійно-ідеологічний спектр можна і треба, як аргументує М. Мареш [12], конфігурувати з трьох частин: націоналістичної (націоналістів), неонацистської (неонацистів), а також «нової» ультраправої («нових» ультраправих). Зокрема, націоналістичну групу чеського ультраправого партійно-ідеологічного спектру становлять три ключові концепції: а) неогуситства, заснованого на ідеях «етосу» гуситського революційного руху; б) ультраконсерватизму, заснованого на реакційній традиції в чеській історії; в) інтегрального католицизму, пов'язаного з принципами клерикального фашизму. А неонацистську групу чеського ультраправого ідеологічного спектру становлять такі концептуальні ідеї та принципи, як принципи закріплення традиційної нацистської ідеології; служіння ідеї Німеччини нацистського періоду; зв'язки з традиціями судетського німецького нацизму; догмат «білої сили» – ідейного конструкту сучасного неонацизму, що закріплює чудове становище для чеської нації. «Нову» ультраправу групу ідеологічного спектру репрезентують такі принципи, як принципи прагматичного поєднання різних ідеологічних трендів; екстремальної версії панівних/визначальних чеських традицій; ідеологічно невизначеного фокуса на приматі «білої раси»; ідентичності, заснованої на ксенофобії.

Водночас межі між різними типами/підтипами чеського правого екстремізму й ультраправого партійно-ідеологічного спектра часто є невизначеними, умовними та розмитими, внаслідок чого окреслені типи/підтипи можуть співіснувати в межах одних й тих самих партій та рухів. Річ, наприклад, у тому, що чеський неонацизм є «екстернальною» категорією, адже неонацисти часто йменують себе націоналістами/націонал-соціалістами [16, с. 4]. Але означення націонал-соціалізму в чеському політичному дискурсі також неоднозначне, адже традиційний чеський націонал-соціалізм, який виник в кінці XIX ст., як правило, розуміється як відображення лівоцентристської частини ідеологічного спектра [14]. Ще однією особливістю ультраправих партій в Чехії є той факт, що вони традиційно не є моноконцептуальними, адже з прагматичних причин об'єднують різні ідеологічні течії та охоплюють ідеологічно-антагоністичні екстремістські рухи [17, с. 221].

Так, наприклад, функціонуюча свого часу SPR-RSČ ідеологічно поєднувала принципи чеського націоналізму і нових ультраправих тенденцій, а її молодіжне крило «Республіканська молодь» (RM) – вищезгадані принципи й ідеї неонацизму [15, с. 215–218]. Крім того, сила концентрувалась на принципах антиклерикального націоналізму, католицького фундаменталізму, неофашизму. Додатково діяльність SPR-RSČ проявлялась в тому, що вона критикувала сформовану посткомуністичну еліту, брала участь у різко-расистських випадках проти циганського (ромського) населення, виступала проти членства Чехії в НАТО і ЄС, протистояла вимогам судетських німців (а зокрема їхнім домаганням скасування декретів Бенеша, визнання їхнього права на батьківщину та повернення/компенсацію втраченого ними майна), домагалась возз'єднання (з Чехословаччиною) Підкарпатської Русі, яка була анексована Радянським Союзом в 1945 р. [17, с. 209]. Після маргіналізації (з кінця 90-х рр. XX ст.) і припинення діяльності партії сформовані на її ідеологічній й організаційній спадщині політсили також характеризувались програмною та концептуальною диверсифікацією, а тому не спромоглися стати консолідованими й успішними. Ідеологічно диверсифікованою, наприклад, була така, ніяк не релевантна, політична сила, як Робітничая партія (DS), а також виокремлена з неї в 2004 р. Робітничая партія соціальної справедливості (DSSS) [13], які сформувались з колишніх членів SPR-RSČ і партії «Республіканці Мирослава Сладека» (RMS). Ці політичні сили компонували або компонують ідеологічні принципи націоналізму, гуситства, ксенофобії, екстремізму, неонацизму й антиромського шовінізму [3, с. 164; 6; 15], а також в деяких питаннях тяжіли чи тяжіють до ультралівого ідеологічного профілю й пошуку внутрішнього та зовнішнього ворога [11, с. 34].

Відповідно, зрозуміло, і це підтверджують зроблені раніше М. Марешом [12] наукові висновки, що соціально-інтегративна особливість ультраправих партій в Чехії та розмитість чи штучність їхнього ідеологічного профілю відіграли вкрай неоднозначну роль в їхньому електорально-політичному поступі, бо в 90-х рр. XX ст. окреслені детермінанти сприяли зростанню електоральної популярності й релевантності правого екстремізму, а з 1998 р. спричинили дуже різку маргіналізацію ультраправих ідей в Чехії. Цьому сприяв і той факт, що існуючі в Чехії ультраправі партії, передусім SPR-RSČ, характеризувались авторитарним типом лідерства, що в умовах соціально-політичної гетерогенності відштовхувало від їхнього «ядра» різних догматичних сателітів. Додатковим фактором занепаду радикальних правих ідеологій в Чехії стала зміна політичної культури, внаслідок чого виборці незначно (менше, ніж раніше) схильні сьогодні симпатизувати будь-яким альтернативам

ліберальної демократії. Свідченням, як вказують М. Крайдл і К. Влахова [9, с. 343] був, наприклад, дрейф частини симпатиків SPR-RSČ/RMS до інших, в тому числі й лівих і ультралівих, політичних партій. Внаслідок цього вже в середині 2000-х рр. електорат чеських ультраправих сил став нестабільним та розпорошеним, бо, за даними різних науковців [7, с. 26], ще наприкінці 90-х рр. XX ст. вже третина симпатиків, наприклад, SPR-RSČ, характеризувалась вкрай «прохолодним» ставленням до політсили. Ще складнішим для чеських правих екстремістів виявляється залучення нових симпатиків і тих виборців, які б за ультраправі партії проголосували вперше.

Як наслідок, з 1998 р. спектр ультраправих партій в Чехії виявився вкрай нерелевантним/фрагментованим і відобразився у формі дуже значної кількості груп, які мали по декілька десятків членів у кожній. Виняток, починаючи з 2001–2002 рр., становила RMS, яка складалась з декількох сотень членів. Це з метою отримання влади змусило правих екстремістів формувати ситуативні (дезінтегративні) виборчі коаліції та блоки, однак, як свідчить досвід, вони виявились неефективними [20]. Цьому була об'єктивна причина, яка полягала в тому, що ультраправі партії були різноідеологічними і не шукали реальних соціо-політичних «точок дотику» (як це було на початку 90-х рр. XX ст.). Відповідно, формовані ними під різні політичні події ситуативні коаліції і союзи (приміром, «Національна коаліція», «Національна п'ятірка», «Національні сили», «Право і справедливість») були тимчасовими, короткотривалими і непродуктивними [10, с. 87–88; 26, с. 188].

У 2006–2012 рр. правий екстремізм в Чехії був суттєво модифікований і почав (суплементарно) характеризуватись такими патернами та трендами, як намагання зробити націонал-соціалізм і неонацизм більш привабливими в очах молоді; ухил в сторону посилення антикапіталістичної революційної риторики; поєднання спектру націоналізму та неонацизму у формі проведення маршів та інших заходів; посилення інтернаціоналізація правого екстремізму; максимальне привернення уваги засобів масової інформації; пошук зовнішньої підтримки через створення воєнізованих та парамілітарних формувань (зокрема «Національної гвардії» за угорським зразком [2, с. 31–32; 21, с. 51; 29, с. 7]). У цей час, порівняно з 90-ми рр. XX ст., чеські ультраправі стали більш ідеологічно детермінованими і намагались зайняти перманентну «нішу» в партійній системі, а тому й почали апелювати до вузького кола виборців та симпатиків. Вони почали звертатись до усталених тем чеського соціо-політичного розвитку, зокрема антициганських (антиромських) настроїв у місцях підвищеної міжетнічної напруженості [16, с. 11–12]; критики міграційних процесів, особливо через

помірковану ісламофобію [28] (висновок про поміркованість робимо тому, що чимало ультраправих організацій в Чехії підтримували чи підтримують ісламську боротьбу проти Ізраїлю й США, а тому позиціонують антисемітизм винятково як антисіонізм); ідеї «посиленого закону і порядку», оформленої у формі боротьби проти легалізації наркотиків та «політичної коректності», а також у формі боротьби за запровадження смертної кари, обмеження концепції прав людини і громадянина (зокрема ЛГБТ-спільнот) тощо. У своїх програмах й висловлюваннях правоекстремістські партії жорстко критикують чинні/релевантні політичні партії та наявний державний апарат, звинувачуючи їх в корупції і недбалості крізь призму незахищеності «інтересів простих людей». Вони критикують сили безпеки за бездіяльність у боротьбі зі злочинністю (особливо етнічною злочинністю), а також за нібито необґрунтовані заходи проти екстремістів. Більше того, ультраправі партії в Чехії відмовляються від сучасного трактування Європейського Союзу, а натомість дотримуються ідеї і концепції «Європи націй». За аналогією, правоекстремісти виступають проти членства Чехії в НАТО і будь-яких іноземних військових місій чеських збройних сил [14, с. 41–42].

Але такі ідеологічні принципи/гасла чеських ультраправих партій не знаходять уніфікованої і далекосяжної підтримки серед виборців [27, с. 2]. З іншого боку, вкрай мала кількість виборців впевнена в тому, що саме правоекстремістські партії спроможні вирішити заявлені ними проблеми. Тому цілісно схарактеризувати соціальну базу чеських ультраправих партій доволі проблематично. Як зазначають М. Крайдл та К. Влахова [9, с. 344, 350], ультраправі популярні в середовищі з високим рівнем безробіття і злочинності, частіше знаходять симпатиків у сільській, а не міській місцевості. Також, що цілком очевидно, ультраправі більш популярні в місцевостях, у яких проживає титульна чеська більшість і ромська/циганська меншість, зокрема у Північній Богемії [12]. Симпатики правоекстремістів частіше є чоловіками, а не жінками; людьми, які мають лише початкову та професійно-технічну освіту; людьми, які є погано та середньо забезпеченими; робітниками та безробітними; людьми у віці від 18 до 29 років тощо [16, с. 15].

Електоральну успішність чеських ультраправих політсил значною мірою послаблюють й чеські правоцентристські та праві, а також ультраліві партії, які апелюють до деяких суміжних питань: ромського [2, с. 23–24], антикорупційного і євроскептичного [12]. Також деякими ультраправими ідеями користуються чи користувались окремі популістські партії в Чехії, зокрема Блок «Суверенітет Яна Бобошикова», «Партія гідного життя», Партія вільних громадян, партія «Зв'язки з громадськістю»

тощо. Тому сучасний розвиток та електоральна успішність ультраправих політичних партій в Чехії окреслені їх нерелевантністю. Так, станом на 2012–2015 рр. найбільш успішною, як зазначає М. Мареш [18, с. 3], була Робітнича партія соціальної справедливості (DSSS), котра в складі мала лише приблизно 600 членів й користувалась підтримкою близько/трохи більше одного відсотка голосів виборців. Однак й вона функціонувала за усталеними в Чехії патернами крос-концептуальності, бо дотримувалась ідеологічних принципів «нових правих», націоналізму, а також неонацизму. Інші ультраправі політичні партії в Чехії у цей період взагалі були маргінальними та досить часто навіть неелекторальними або зосереджували свою діяльність винятково на освітній і просвітницькій сферах (наприклад, Патріотичний фронт). Але значно поширенішим був формат зосередженості правого екстремізму на інформаційній діяльності, зокрема в мережі Інтернет. Прикладами були такі організації, як «Білі ЗМІ», «Вільний опір», «Вільна молодь», «Автономні націоналісти» (AN) тощо [31]. Всі вони фокусувались на регулярних утисках ромського населення, мігрантів, лівих активістів, а також будь-яких противників неонацизму. До такої ситуації довкола ультраправих партій в Чехії привела й техніка так званого санітарного кордону. Це своєрідна домовленість щодо політичної ізоляції екстремістських партій і організацій, суть якої полягає у взаємній згоді усталених (релевантних) партій не співпрацювати з ультрарадикальними (правими/лівими) політсилами [1]. У 2009 р. парламентські партії навіть підписали маніфест, згідно з якому вони дистанціювались від правого та лівого екстремізму і зобов'язались йому різко протистояти. Суплементарно ультраправі політичні партії піддаються тиску з боку держави, оскільки доволі

часто переслідуються за відвертий нацизм, шовінізм і расизм.

Підсумовуючи, розуміємо, що в тій частині партійно-ідеологічного спектру, що має протяжність від його центристської до його ультраправої частини, остання репрезентується партіями, які релевантними є випадково, тимчасово або ж зовсім не є релевантними, а замість того є маргінальними [22]. Це означає, що такі партії до парламенту зовсім не потрапляють (потрапляли лише в 90-х рр. ХХ ст.), а тому й не мають визначального впливу на політичний процес. Відповідно, ультраправі партії в Чехії є відносно ізольованими у партійно-ідеологічному спектрі і зовсім не окреслюють особливостей партійної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Романюк А. Техніка «санітарного кордону» до радикальних партій у країнах Центрально-Східної Європи / А. Романюк, В. Литвин // *Studia Politologica Ucraino-Polona* («Українсько-польські політологічні студії»). – 2014. – № 4. – С. 130–144.
2. Albert G. Hatred is the cheapest fuel: political power, not economics, is behind rising Czech nationalism / G. Albert // *Roma Rights Journal*. – 2009. – Vol. 15. – No.1. – P. 23–33.
3. *Krajní pravice a krajní levice v ČR* / [M. Bastl, M. Mareš, J. Smolík, P. Vejvodová]. – Prague : Grada, 2011. – 288 s.
4. Cakl O. Czech Republic / O. Cakl, R. Wollmann // Mudde C. *Racist Extremism in Central and Eastern Europe* / Cas Mudde. – Routledge, 2005. – P. 30–57.
5. Cerqueirová A. *Republikáni : šokující odhalení* / A. Cerqueirová. – *Unholy cathedral*, 1999. – 165 s.
6. Charvát J. *Soucasny politicky extremismus a radikalismus* / J. Charvát. – Praha : Portal, 2007. – 184 s.
7. *Ceska spolecnost* / [J. Hartl, J. Juk, V. Haberlova]. – Praha : Management Press STEM, 1999. – 260 s.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Н. Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 32,46. Ум.-друк. арк. 29,76.
Підписано до друку 04.05.2016. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.